

ט"ו בשבט בדיני ערלה*

א. המקורות בש"ס

במשנה ראשונה של מס' ר"ה שנינו:
"באחד בתשרי ר"ה... לנטיעה... באחד בשבט
ראש השנה לאילן כדברי בית שמאי בית הלל
בחמשה עשר בו".
הגמרא [ט' ע"ב] לומדת מגז"ש שר"ה של
ערלה הוא א' תשרי. ומביאה ברייתא
האומרת:

"ת"ר אחד הנוטע... ערב שביעית שלשים יום
לפני ר"ה עלתה לו שנה... ופירות נטיעה זו
אסורין עד ט"ו בשבט אם לערלה ערלה ואם
לרבעי רבעי.

מה"מ א"ר חייא בר אבא א"ר יוחנן ומטו בה
משמיה דר' ינאי אמר קרא: 'ובשנה הרביעית'
'ובשנה החמישית' פנמים שברביעית ועדיין
אסורה משום ערלה ופנמים שבחמישית
ועדיין אסורה משום רבעי".

פירוש הגמרא בפשט כפי שכתב תוס'
[ר"ה י' ע"א ד"ה ופירות]:

"דנהי דלנטיעה ר"ה תשרי לענין ערלה. לאילן
מיהא ט"ו בשבט כדדריש רבי ינאי... והא
דקבעי שבט ר"ה הואיל ויצאו רוב גשמי שנה
כדאמרינן לקמן" (דף י"ד ע"א).

וכ"פ רש"י על אתר:

"מ"מ נפקא מינה במאי דתשרי ר"ה לענין נוטע
ל' יום לפני ר"ה דעלתה לו שנה ולא אזלינן
בתר ט"ו בשבט למנות ל' יום לפני ט"ו בשבט".

לפי תוס' ר"ה לערלה בה היא מסיימת
שנה ומתחילה אחרת הוא א' תשרי, וע"כ

אם נטעה ל' יום קודם לא' תשרי עלתה לה
שנה. אולם כיון שר"ה לאילן הוא ט"ו בשבט
היא עוברת מנטיעה לאילן כשהיא עדיין
ערלה. החילוק בין הנטיעה לאילן: הנטיעה
כשמה עניינה ההשתרשות ור"ה כשנות
העולם. האילן נטוע לפירותיו והם תלויים
בגשמים ובחום השמש. וע"כ קבעו חכמים
את ט"ו בשבט (לב"ה) לר"ה לאילן.

ב. פסקי הרמב"ם

כתב הרמב"ם [הל' מעשר שני ונטע רבעי פ"ט
ה"ה-י"ב]:

"(ח) באחד בתשרי ראש השנה לערלה ולרבעי
ומאימתי מונין לערלה ולרבעי משעת נטיעה,
ואינו מונה מראש השנה לראש השנה אלא
שלשים יום בשנה חשובין שנה והוא שתקלוט
הנטיעה קודם השלשים יום. וכמה הוא סתם
קליטה לכל האילנות שתי שבתות.

(ט) נמצאת למד שהנוטע ארבעה וארבעים
יום קודם ראש השנה עלתה לו שנה ואעפ"כ
אין פירות הנטיעה הזאת מותרין בערלה או
ברבעי עד חמישה עשר יום בשבט שהוא ראש
השנה לאילן.

(י) כיצד הנוטע אילן מאכל בחמשה עשר באב
משנה עשירית ביובל הרי הוא בתוך שני ערלה
עד חמשה עשר בשבט משנת שלש עשרה וכל
מה שיוציא האילן בתוך זמן זה הרי הוא ערלה
אע"פ שנגמרו לאחזר כמה ימים... ואם נתעברה
השנה נתעברה לרבעי או לערלה".

* במאמר זה אין התייחסות לימי הקליטה והן נושא לעצמו, כמו"כ כשנגקט 'ציאה לרבעי' הכונה
בכל המאמר כתאריך קובע לחנטה ולא ללקיטת פירות.

חבל נחלתו

הלכות אלו מוסכמות על כל הפוסקים עפ"י הסוגיא לעיל. וכן נפסק בשו"ע [י"ד רצ"ד ד']. אולם עדיין צריך לברר עפ"י הרמב"ם ממתי מתחיל הזמן שמונים מנטיעה לא' תשרי לשנה שלמה האם גם נטיעה בחשון – בא' תשרי עלתה לה שנה, או דרך מניינה שונה.

שתי ההלכות הבאות ברמב"ם אינן מוסכמות ויבוארו בהמשך.

(יא) "נטעו בששה עשר באב משנת עשר לא עלתה לו שנת עשר אלא הרי הוא ערלה שנת אחת עשרה ושנת שתיים עשרה ושנת שלש עשרה כולה, והרי הוא נטע רבעי מראש השנה של שנת ארבע עשרה עד סופה.

(יב) נטע הנטיעה מראש חודש תשרי עד חמשה עשר יום בשבט מונה לה שלש שנים מיום ליום לערלה ומיום ליום לרבעי. וראיתי לגאונים דברים בחשבון ערלה ורבעי אין ראוי להאריך ולהשיב עליהן, ודאי טעות סופרים הם..."

נעסוק תחילה בדברי הגאונים הדחויים.

ג. שיטת הגאונים

הכס"מ הסביר שדברי הגאונים שדחאם הרמב"ם הם הנזכרים בהלכות גדולות והובאו ע"י תוס' [ר"ה י' ע"א ד"ה ופירות] ור"ש [מע"ש פ"ה מ"א] ורא"ש [הל' ערלה, ותוס' הרא"ש ר"ה י' ע"א] וז"ל:

"ופרי דשנה רביעית בתר דפריק להו אסור למיכל מינייהו עד דנפקא רביעית ואתיא חמישית".

ולענ"ד אין כונת הרמב"ם לדברי בה"ג אלו שאינם עסוקים כלל בדרך המנין של שנות ערלה, אלא לדברים שהובאו בספר האשכול בשם רב נטרונאי גאון, ובתמים דעים לראב"ד [סי' ק"ל]:

"והלכתא מונה אדם ל"ו חדשים משענת נטיעת אילן לערלה".

קנו

ודברים אלו אף לפי הרמב"ם, שמזכיר ספירה מיום אל יום, אינם אלא בנטיעה מא' תשרי עד ט"ו בשבט אבל לא בכל נטיעה שאל"כ כל הסוגיא בר"ה אינה להלכה. וע"כ סבר הרמב"ם שזו טעות סופרים, (ובהגהות ותיקונים לתמים דעים היטו את דברי הגאונים לכוונה אחרת לגמרי). ובהמשך ננסה להסביר דעתם. (אח"כ ראיתי שכדברנו בקישור דברי הגאונים לרמב"ם כתב פרופ' שלום אלבק בס' האשכול שבהוצאתו).

ד. הספרא

בתורת כהנים [קדושים סוף פרק ה' פרשתא ג' ז'] נשנה:

"מנין לשלשים יום לפני ראש השנה הרי הן ככל השנה ת"ל ובשנה הרביעית".

ובברייתא ט' נשנתה אותה הלכה לגבי השנה החמישית. הראב"ד הסביר:

"מנין לשלשים יום לפני ראש השנה שהן ככל השנה לענין ערלה ת"ל 'ובשנה הרביעית' — 'ובשנה' משמע שהשלישית נכנס לתוך הרביעית ואפילו הכי אמר רחמנא: 'יהיה כל פריו קדש הלולים' אלמא מקצת השנה ככל השנה..."

עפ"י לא מתברר מתי נגמרות שנות הערלה, וכאמור עפ"י הגמ' בר"ה פסקו כל הראשונים שאם היה נטוע ל' יום קודם ר"ה יוצא משנות ערלה בט"ו בשבט.

בדרך אחרת הסביר ברייתא זו הר"ש משאנן:

"ת"ל 'ובשנה הרביעית' משמע שהשלישית נכנסת לתוך שנה רביעית ואפילו הכי אמר רחמנא מיד בתחלת תשרי של שנה רביעית כל פריו קדש הלולים".

מדבריו עולה שערלה יוצאת לנטע רבעי בתשרי אף אם נטעה שלשים יום לפני ר"ה. וכ"פ הגר"א ברייתא זו. בהמשך הר"ש הסביר

חבל נחלתו

שהגמרא בר"ה חולקת על הספרא וע"כ ממתנינים עד ט"ו בשבט ומסיק:

"ואם חנטו פירות מתשרי ועד ט"ו בשבט הם נדונין אחר שנה שעברה קודם תשרי, ויליף ובשנה הרביעית ובשנה החמישית פעמים שהיא שנה רביעית ועדין אסור משום ערלה, ופעמים שבחמישית ועדיין אסורה משום רבעי. והיינו פירות שחנטו מתשרי עד ט"ו בשבט, וטעמא שהן גדלין מן הלחלוחית של שנה שעברה".

בפירוש רבינו הלל לספרא פרש את הברייתא בדרך שונה:

"כלומר מניין דאי שלימו להו ג' שנים של ערלה לפני ל' יום שלפני ר"ה דהנהו ל' יום חשובין שנה לענין שנה רביעית, ת"ל ובשנה דליכתוב בשנה הרביעית, מאי 'ובשנה' להביא ל' יום שלפני ר"ה דהרי הן ככל השנה".

לפי"ד עולה של' יום הנחשבים שנה היינו לענין רבעי ולא לערלה, וערלה צריכה שלש שנים מלאות. אולם מבין כתלי פירושו עולה שג' שנות ערלה יכולות להסתיים שלשים יום לפני ר"ה דבר שלא שמענו מאף אחד מן הראשונים, ואולי יש כאן מקור לדברי הגאונים ששנות ערלה נמשכות ל"ו חודש, ולא משנה זמן ההתחלה. ויש לסייעו מדברי הכס"מ בנוסחתו בירושלמי ששאל על הר"ן: "ויש לתמוה על מ"ש הר"ן... דאע"ג דאקשי ליה אפילו נטעו שלשים יום לפני ר"ה יהא אסור עד ל' יום לפני ר"ה הרי השיב לו ושתק..."

יוצא מדברי הכס"מ שהיתה לפניו גירסא שנטיעה תהיה אסורה עד ל' יום לפני ר"ה. בפירושו השני פרש ר' הלל כדברי הגמ' בר"ה.

ה. שיטת רש"י

ברש"י [ר"ה י' ע"א ד"ה ופירות נטיעה זו] כתב:

"ואע"פ שאמרנו עלתה לו שנה אם חנטו בה פירות לאחר ר"ה של שנה הרביעית מיד (הג' הב"ח: כל' קודם ט"ו בשבט) עדיין אסורין הן עולמית משום ערלה, שאע"פ שר"ה תשרי לנטיעה ט"ו בשבט ר"ה לאילן, וזו כבר נעשית אילן לפיכך אין שנתה מתחדשת לצאת מידי ערלה עד ט"ו בשבט... לכך הועילו לה ל' שלפני ר"ה שממהר התירה מט"ו בשבט ועד ר"ה".

ודייק מדבריו הרא"ש [הל' ערלה סי' ט]: "משמע קצת מתוך לשונו **דדוקא נטיעה זו** שעלו לה שלשים יום לשנה החמירו עליה שתמשך שנתה עד ט"ו בשבט. אבל אם נטעו פחות משלשים יום לפני ר"ה הואיל ומונין לה שלש שנים מיום ליום אין דין לאוסרה עד חמשה עשר בשבט, ולשון 'ופירות נטיעה זו' משמע קצת לומר כן, ועוד מדקאמר 'ובשנה הרביעית פעמים שברביעית עדיין אסורה משום ערלה' משמע שאין לעולם כן, אלא דוקא באותה נטיעה שעלתה לה ל' יום לשנה". מדברי הרא"ש מתברר שנטיעה שאין לה ל' יום קודם ר"ה יוצאת לרבעי בא' תשרי ולא בט"ו בשבט. ואילו נטיעה ששלשים יום עלו לה לשנה בתחילתה – היא אינה יוצאת לרבעי אלא בט"ו בשבט.

מסתבר ששלשים יום כשנה לפני א' תשרי אינם מצטמצמים לנטיעה בחודש אב אלא אף לפני כן, ונראה שעד ט"ו בשבט הוא בכלל חלק משנה שחשוב כשנה ויוצאת הנטיעה לרבעי בט"ו בשבט. לא מבורר בדבריו מה יהיה הדין אם נטעה בין א' תשרי

חבל נחלתו

עקב ריבוי המינים והזנים השונים ישנם מיני פירות החונטים בין תשרי לשבט.

ו. הבנת הריטב"א ודחיותיו

כשיטה עקרונית דן בכך הריטב"א (בשיטה שדחאה):

"ומסתברא שלפי שיטה זו לא נתנו דבריהן לשעורין, וכל שעלתה לו שנה בר"ה אין חילוק בין שנטעה שלשים יום לפני ר"ה או אפילו נטעה לאחר ר"ה שעבר מיד, שגם זו אין לה שנה שלימה לגמרי, כי מי חלק לנו בין שלשים יום או יותר, וכיון שאין לדבר קצבה ביותר משלשים יום אף כל שחסר יום אחד מן השנה כמו שאמרנו, הילכך לא משכחת לה שלא נמשיך שנתה עד ט"ו בשבט אלא הנוטע פחות משלשים יום לפני ר"ה דוקא, ואמטולתא בלחוד הוא דקרי פעמים, דשפיר שייך למתני הכי אנ"ג שאשתאר מיעוטא הוא".

יוצא מדבריו שנטיעה שנטעה באלול (בשנה העשירית לפי דברי הרמב"ם) יוצאת לרבעי בא' תשרי – (בראש השנה השלש עשרה), ואילו שאר נטיעות בין שנטעו בחשון בין שנטעו באייר (לדוגמא: בשנה העשירית) עלתה להן שנה בא' תשרי ויוצאות לרבעי בט"ו בשבט (של שנה שלש עשרה לפי דוגמא לעיל). ולעתים כשנטעה בין א' תשרי לט"ו בשבט תצא מערלה לאחר יותר מג' שנים. וכן הבינו הב"י [יו"ד סי' רצ"ד] והפנ"י בשיטת רש"י [ר"ה דף י"].

ואע"פ שלפירוש זה סימוכין בדברי רש"י ובסגנון הברייתא בכ"ז מצד הסברא דבריו סותרים את דברי רש"י שממתין ביציאתו

לט"ו בשבט, אימתי הנטיעה מסיימת שנות ערלה, וייתכנו לכ' שני מצבים: ט"ו בשבט קצת יותר משלש שנים לאחר הנטיעה או א' תשרי שלפניו. מצב זה לא הזקיק את הרא"ש לפסיקה כפי שמסיים בהל' ערלה: "ויראה דהאידינא אין חנטה בשום אילן קודם ט"ו בשבט ולכך אין נוהרים בערלה אלא שלש שנים".

וכן רבינו ירוחם [נתיב כ"א סוף ח"ב] הסביר את המצב המעשי. הוא פותח כרא"ש [הל' ערלה, תוס' הרא"ש לר"ה] בדיוק מרש"י ר"ה (ושיטתו נראית כשיטה שדחאה הריטב"א) ולאחר מכן מביא את שיטת הרז"ה ופוסק כרש"י. ומסיק:

"ועכשיו אין חניטה בשום אילן קודם ט"ו בשבט ולפיכך אין נוהרין בערלה אלא שלש שנים.

ועוד כי בזמן הזה אין נוהגין לנטוע אלא בשבט או באדר וכשיבא ר"ה ישלים שנה א' שהוא זמן לקיטה, וכשיבא לקיטה אחרת אחר שנה ישלימו לנטיעתו שנה וחצי לר"ה, וכשיבא מן לקיטה שלישית ישלימו לנטיעתו בשנים וחצי הנה הוא בשנה שלישית וישלימו לו שלשה שנים לאותו ר"ה, וכשיבא שבט אחר שישלימו לו לנטיעתו שלשה שנים מיום ליום עדיין אין שם חנטה כלל שנוכל לומר שיהיו פירותיו אסורים עד ט"ו בשבט אף על פי שנשלמו לו שלשה שנים לר"ה שעברה כי לא תהיה שם חנטה עד בא תמוז או אב והנה הוא בשנה הד' ויפדו פירותיו כמו שכתבתי".

מסקנת רבנו ירוחם נובעת מהמצב המעשי וע"כ לא הכריע בדבר. אמנם בדורנו

חבל נחלתו

לט"ו בשבט שהוא ר"ה לאילנות מפני שעתה הוא אילן. ולפי דברי הריטב"א יש אילן שר"ה שלו א' בתשרי.

ז. שיטת הראב"ד

בפירוש באר כן הראב"ד על הרמב"ם. הוא הסכים להלכות ח' לגבי נטיעה שמנו לה ל' יום קודם ר"ה שמסיימת שנות ערלה בט"ו בשבט, כמו"כ הסכים לדברי הרמב"ם בהלכה י"א שנטיעה הניטעת פחות מל' יום לפני ר"ה יוצאת לרבעי בא' תשרי. והביא מקור לכך מהירושלמי (אותו הביא הר"ה לראיה לו אמנם בגירסא אחרת ובביאור שונה). ובאשר להלכה י"ב שם כתב הרמב"ם שנטיעה שנטעה בין א' תשרי לט"ו בשבט שמונים לה מיום אל יום, כתב הראב"ד:

"מיום ליום שאמר מט"ו בשבט עד ט"ו בשבט דוקא ולא מראש תשרי לראש תשרי לפי שאינן שליומות שהרי חסרו הקליטה ומה שיצא מן השנה אחר תשרי קודם נטיעה".

מתבאר מדבריו שאם נטע בין תשרי לשבט מסתיימות שנות הערלה בט"ו בשבט, וכן אם נטע מט"ו בשבט עד ט"ו באב מסתיימות שנות הערלה בט"ו בשבט כדוגמת ל' יום קודם ר"ה, ואך פחות מל' יום קודם א' תשרי יוצאת משנות ערלה בא' תשרי.

אמנם חילוק גדול בין שיטת הריטב"א לראב"ד, לפי הריטב"א נטיעה שנטעה קודם ט"ו בשבט משלימה שנתה בא' תשרי ושנתיים לאחר מכן משלימה שלש שנות ערלה ואעפ"כ אסורה עד ט"ו בשבט (כדוגמת הברייתא בר"ה). ואילו לראב"ד במקרה זה תחילת שלש שנים בט"ו בשבט וסופן בט"ו בשבט. התוצאה המעשית שוה שבט"ו

בשבט הרביעי לאחר הנטיעה הותרו, אבל השיטות שונות. לריטב"א בעצם שלמו שלש שנים בא' בתשרי אלא שלא פלוג (דאורייתא או דרבנן) ויוצאת אך בט"ו בשבט, אבל לראב"ד משלימה שלש שנותיה בט"ו בשבט. הריטב"א הקשה על שיטה זו מספר קושיות. (א) הפסוק ובשנה הרביעית וכו' מתייחס לכל ערלה ורבעי, ולא אך לחלק מהן. (ב) אם זו שעלתה לה שנה וזו שנטעה בתשרי שלפני כן יצאו שתיהן באותו ט"ו בשבט מכלל ערלה – יצא מצב אבסורדי שנטיעה שהשלימה יותר משלש שנים עדיין אסורה משום ערלה. וע"כ סבר כרז"ה ויבואר להלן.

קושיות אלו אינן קשות לראב"ד כיון שדרך מניינו שונה, וט"ו בשבט אינו מצד תוספת (כעין לא פלוג) אלא מעיקר דין תורה.

ח. שיטת הרב ר' שמואל ב"ר דוד (מופיע בשיטת הריב"ב)

חולק על שיטה זו הריב"ב בשם הרב ר' שמואל ב"ר דוד:

"אבל בנוטע פחות מל' יום לפני ר"ה או לאחזר ר"ה כל שנות הנטיעה כלות בר"ה, ואין שנות הערלה והרבעי נמשכות עד ט"ו בשבט כי לחשבון ט"ו בשבט שהוא ר"ה לאילן כבר נשלמו השנים בט"ו בשבט שעבר אם לערלה ערלה אם לרבעי רבעי, ומאותו ט"ו בשבט עד תשרי נאסרו הפירות משום גזירת הכתוב שאמר דתשרי ר"ה לנטיעה.

כיצד כגון שנמנעה בתשרי או במרחשון או בכסליו כשיגיע ט"ו בשבט עלתה לו שנה לאילן ולא עלתה לו שנה לערלה עד תשרי הבא אחריו נמצא כשיגיע אותו תשרי שנשלמו שלש שנים לערלה כבר נשלמו קודם לכן שלש שנים לאילן בט"ו בשבט שעבר ונאסרו מאותו

קנט

חבל נחלתו

בהבנת השיטה החולקת כמבואר לעיל), סברו שנטיעה יוצאת תמיד לרבעי בט"ו בשבט וכן סברו הרשב"א והר"ן והטור נ"י רצ"ד]. ז"ל הרז"ה:

"ולדעתי כך הוא הדין לעולם (שמסיימת שנתה בט"ו בשבט). והאי דקאמר 'פעמיים' לפי שהחנטה המצויה מר"ה עד ט"ו בשבט באילנות מילתא דלא שכיחא היא ומקצת ממני האילנות. והאי דקאמר 'זפירות נטיעה זו' כלומר שהנטיעה שגורמת לה לאיסור ערלה היא מושכתה משנה זו לשנה זו עד ט"ו בשבט וכן לרבעי ותו לא מיד.

וכן נראין הדברים מתוך הירושלמי כפירושנו דגרסינן התם: ר' אבא בר ממל קומי ר' זעירא נראין הדברים בשנטען ל' יום לפני ר"ה את חמי שנה שלימה לא עלתה. ותימר הכין אמר ליה כן היא אפילו נטען פחות מל' יום קודם ר"ה יהא אסור. מאי כדון? א"ר מונא מכיון שעומד בתוך שנתו של אילן הוא משלים שנתו."

וכ"כ הר"ן [על הרי"ף]:

"וה"נ מסתברא משום דהא מילתא בטעמא תליא ולא משום חומרא בעלמא, והיינו טעמא דמילתא דכיון דאילן גדל על רוב מים של שנה שעברה וכל שהוא חונט בין בתשרי לט"ו בשבט היינו מחמת יניקת מים שלפני ר"ה ומאותה יניקה חנטו פירות הללו. ולפיכך הרי הן כאילו חנטו קודם תשרי דחנטה זו משרף שלפני תשרי הוא, וכיון דהיינו טעמא דמילתא ליכא לאפלוגי בין נטעה שלשים יום לפני ר"ה או פחות מכן.

וכי תימא אי הכי דכולהו נטיעות אסורין עד ט"ו בשבט למאי אמרינן ר"ה של נטיעה תשרי? י"ל דנפקא מינה שאם עשו לה ט"ו בשבט ר"ה היינו אומרים שאילו נטע ל' יום קודם ט"ו בשבט עלתה לו שנה."

ט"ו בשבט נד תשרי משום גזירת הכתוב שאמר דתשרי ר"ה לנטיעה..."

עולה מדבריו שכל נטיעה עד יציאתה לכלל רבעי צריכה שיעברו עליה שלשה ראשי שנים לנטיעה – א' תשרי, ושלשה ראשי שנים לאילן – ט"ו בשבט. ונטיעה שהיתה נטועה שלשים יום קודם ט"ו בשבט עולה לה שנת אילן כדוגמת ל' יום לפני א' תשרי. ופליג על תוס' ורא"ש ועוד ראשונים שסברו שאין שלשים יום קודם ט"ו בשבט עולים לשנה (ואף הראב"ד שהזכיר מנין לט"ו בשבט לא הזכיר ל' יום קודם ט"ו בשבט, ולא קבע שבתחילת הנטיעה הוא ראש השנה לאילן). ולפי דבריו אם נטעה בר"ח שבט בשנה עשירית כיון שט"ו בשבט הסמוך לנטיעה לא נמנה ממתנה לט"ו בשבט בשנה השלש עשרה, כדי שיעברו עליה שלשה ראשי שנים לנטיעה ושלשה ראשי שנים לאילן. שיטה זו הובאה גם בטורי אבן [ט' ע"ב סוף ד"ה מ"מ]. נראה שלשיטה זו (ולא לשיטה הדחוייה בריטב"א) התייחס בעל המאור ודחאה (וכן הובא בריב"ב) ז"ל:

"יש שטונין בפירוש שמועה זו לומר שאין פירות נטיעה אסורין עד ט"ו בשבט אלא בנוטע ל' יום לפני ר"ה בלבד, אבל בנוטע לאחר ר"ה מיד או שנטע פחות מל' יום לפני ר"ה כל שנות הנטיעה כלות בר"ה ואין שנות הערלה והרבעי נמשכות עד ט"ו בשבט ודייקי מדקתני ופירות נטיעה זו ומדקאמר פעמים שברביעית פעמים שבחמישית..."

ובלשונו של הרז"ה מודגש עוד יותר 'אחר ר"ה מיד'.

ט. שיטת הרז"ה

אולם הרז"ה והריטב"א (שלא סבר כמותו

חבל נחלתו

דוקא לפחות משנותיה האסורות אך לא להוסיף עליהן, וע"כ במקום שהמנין השני בא להוסיף על שלש שנים מונים לשנותיה עצמה.

יא. שיטת המאירי וביאורה

באבן האזל [מע"ש פ"ט הי"ב, מובא בכרם ציון השלם פרי הלולים ע' ק"א] מקשה בשם הרה"ג צבי ברוידא וחזו"א [שביעית י"ז ל"א] על הלכה י"א ברמב"ם אם נטע לאחר ט"ז אב מדוע מונים לו מר"ה ואין מונים לו מיום ליום. ותרץ שפחות מל' יום בסוף שנה אינם נחשבים ולכן מתחיל מר"ה. אולם יש שיטה הסוברת כן – שיטת המאירי.

בפירושו לגמרא כתב:

"אם נקלטה הנטיעה שלשים יום לפני ר"ה... הרי תשרי מעלה לה שנה ואינו מונה לה אלא שתי שנים מתשרי ואילך אלא שפירותיה נאסרים עד חמשה עשר בשבט של שנה רביעית... וכן באיזה זמן שנטעה שיהא תשרי מעלה לה שנה, הואיל ולא מנו לה שנה מיום ליום.

ומכל מקום יראה לי דוקא כל שנטעה אחר זמן חנטה, הא כל שנטעה קודם זמן חנטה אין צריכה להמתין. עיקר הדבר לדעתי לא נאמר אלא שיעברו על הנטיעה שלש חנטות בדין ערלה. הא אם נטע או הבריך והרכיב פחות מזמן זה לפני ר"ה אין תשרי מעלה לה שנה, והרי הוא צריך למנות שלש שנים מיום ליום, ומאחר שהוא זקוק לכך אין צריך לאחזרה עד חמשה עשר בשבט".

(ובסוף דבריו מביא את שיטת בעל המאור ודוחה אותה).

מתבררת מדברי רבינו מנחם המאירי שיטה חדשה. אם נטעה בין ט"ו בשבט לט"ו באב עולה לה שנה בא' בתשרי וממתנה

קסא

נראה שטעם הרז"ה שונה במעט מטעם הר"ן. לרז"ה הוא מעין לא פלוג (מדאורייתא או מדרבנן), לפי הר"ן יש טעם לדבר לגרור את כל החונטים קודם ט"ו בשבט לשנה הקודמת. כשיטה זו פסקו הרשב"א והריטב"א והטור [יו"ד סי' רצ"ד].

י. שיטת הרמב"ם

הבאנו לעיל את ההלכות ברמב"ם ומהן יוצא שהניטע מט"ו בשבט עד ל' יום קודם א' תשרי יוצא לרבעי בט"ו בשבט, פחות מל' יום קודם א' תשרי משלים שנותיו בא' תשרי. ראייה לכך הביא הראב"ד מהירושלמי, בגירסא אחרת מהרז"ה ז"ל:

"א"א דבר זה הוציאו מן הירושלמי (פ"א ה"ב) של מסכת ר"ה כשאמרה הברייתא: פירות נטיעה זו אסורין עד ט"ו בשבט. א"ד אבא בר ממל קומי ר' זעירא נראים הדברים בשנטעה ל' יום לפני ר"ה אבל נטעה פחות מל' יום שנה שלימה מונין לו, ותימר הכי. אלמא כל היכא שיש לו ג' שנים שלימות אין מוסיפין לו".

נטיעה שנטעה מא' תשרי ועד ט"ו בשבט, לפי הרמב"ם, מונה לה שלש שנים מיום ליום וכן כתב הסמ"ג [עשין קל"ז]. הראב"ד וכן הרדב"ז קבעו שנטיעה זו נדחית לט"ו בשבט שאל"כ אין משמעות לכך שט"ו בשבט ר"ה לאילנות, וכן פרשו בדברי הרמב"ם. אבל הר"י קורקוס (לחד פירושא) והכס"מ והגר"א סברו שכיון שמשלימה שלש שנים יוצאת לפי יום הנטיעה ואין ממתנים לט"ו בשבט.

צריך לברר מה מקורו של הרמב"ם. ונראה שעומדות לפי הרמב"ם כביכול שתי אפשרויות: מנין לפי הנטיעה עצמה או מנין לפי ר"ה לנטיעה ולאילן. המנין השני הוא

חבל נחלתו

ט"ז באב שיוצאת לרבעי בט"ו בשבט וממשיך:

"(ד) ואם נטע ביום ט"ז ומיום ט"ז ואילך מונה מראש חודש תשרי הבא ג' שנים שלמים ולאחר ר"ח תשרי של שנה רביעית כל הפירות שיחננו בו קודם ט"ז בשבט יש להם ג"כ דין **ערלה** אנ"פ שנגמרים אח"כ והנחנטים בו מט"ו בשבט של של שנה רביעית ... נקראים רבעי..."

(ה) הא דאמרינן שלאחר ר"ח תשרי של שנה רביעית כל פירות שחננו קודם ט"ז בשבט יש להם ג"כ דין ערלה אנ"פ שנגמרים אח"כ, דוקא בנטיעה שהקלנו עליה בתחלתה שכיון שעברו עליה מ"ד יום עלתה לה שנה לפיכך החזרנו עליה בסופה הא לאו הכי לא, וי"א דלא שנא."

מפסקו עולה שהניטע קודם ר"ה פחות ממ"ד יום מונים לו ג' שנים מא' תשרי ויוצא בא' תשרי לרבעי. כמו"כ הדעה השניה בסעיף ה' המוציאה נטיעה מערלה לרבעי תמיד בט"ו בשבט היא דעת הרז"ה. לגבי הדעה הראשונה: נראה שהניטע בין ט"ו בשבט לט"ו באב אף הוא בגדר שהקלו עליו בתחילתו וממתין עד ט"ו בשבט נ"כ כ"כ בש"ך ס"ק י"א, אולם לא מפורשת דעתו בנטיעה בין א' תשרי לט"ו בשבט כמי פסק, ויתכן שפסק כריטב"א (בשיטה שדחה) וכראב"ד שכל הניטע אחר א' תשרי יוצא לרבעי אך בט"ו בשבט, או כרמב"ם – שמונה מיום ליום. הגר"א כתב שפסק כרמב"ם אבל לא הביא ראיה לדבריו. ומכיון שהשו"ע לא הביא מנין מיום ליום נראה שסבר כראב"ד שהבין כך אף ברמב"ם.

ביציאתה עד ט"ו בשבט. לעומת זאת אם נטעה מט"ו באב עד ט"ו בשבט מונים לה שלש שנים מיום ליום ואין צריכה להמתין עד ט"ו בשבט. אף טעמו של המאירי מחודש: צריך שיעברו על הנטיעה שלשה זמני חנטות בערלה, וע"כ ההמתנה לזו שנטע ל' יום קודם ר"ה אינה מדין שנכנסה להיות אילן כרש"י, תוס' ותוס' הרא"ש, אלא ע"מ להמתין לזמן החנטה בערלות שיעבור וכיון שעברו ג' חנטות בערלה הותרה.

יב. סיכום השיטות לפי זמני הנטיעה

ט"ו בשבט עד ט"ו באב

לפי כל הראשונים יוצאת לרבעי בט"ו בשבט, פרט לפי רבינו הלל לספרא שמשמע מדבריו שמונים מיום ליום.

ט"ו באב עד א' תשרי

רמב"ם, ראב"ד, ריטב"א (בפירוש שדחאו), ריב"ב, וכן דייק הרא"ש ברש"י – א' תשרי. מאירי – מונים לה מיום ליום.

רז"ה, רשב"א ריטב"א, ר"ן – ט"ו בשבט.

א' תשרי עד ט"ו בשבט

רמב"ם, מאירי – מונה לה מיום ליום. ראב"ד, רז"ה, רשב"א, ריטב"א, ר"ן – ט"ו בשבט.

רשב"ד (בריב"ב) – א' תשרי. (במידה ונטעה עד א' טבת, אם נטעה בין א' טבת לט"ו בשבט – ממתנה לט"ו בשבט כדי שיעברו עליה שלש שנות אילן שלמות).

ושיטת הגאונים שתמיד מונים ל"ו חודש.

יג. פסק השו"ע

השו"ע [יו"ד רצ"ד סעיפים ד' וה'] הביא בתחילה את דין הנטיעה שנטעה קודם